

УДК 81
ББК 81.2 Т-3

**ВОЖАИ «ГАВҲАР» ВА НАҚШИ ОН
ДАР ТАШАККУЛИ
КОМПОЗИТҲОИ НАВЪИ
ТАТПУРУША ДАР НАЗМИ БЕДИЛ**

Олимҷонов Мӯсо Обидович, дотсенти
кафедраи забони тоҷикии МДТ-и «Донишгоҳи
давлатии Хучанд ба номи академик
Б.Ғафуров» (Тоҷикистон, Хучанд)

**СЛОВО «ГАВҲАР» (ЖЕМЧУГ) И
ЕГО РОЛЬ В СОЗДАНИИ КОМПО-
ЗИТОВ ТИПА ТАТПУРУША В ПО-
ЭЗИИ БЕДИЛЯ**

Олимджонов Мусо Обидович, доцент
кафедры таджикского языка ГОУ «ХГУ
имени акад. Б.Гафурова»
(Таджикистан, Худжанд)

**THE WORD "GAVHAR" (PEARL)
AND ITS ROLE IN THE CREATION
OF "TATPURUSHA" COMPOSITE
TYPE IN BEDIL'S POETRY**

Olimjonov Muso Obidovich, Associate Professor
of the Department of Tajik Language under the
SEI "KSU named after acad. B. Gafurov
(Tajikistan, Khujand)
E-MAIL: Olimi73@mail.ru

Калидвожаҳо: Бедил, гавҳар, калимасозӣ, композит, компонент, татпуруша, қолаб

Мақола ба таҳқиқи вижагиҳои калимасозии вожаи “гавҳар” дар назми Мирзо Бедил ихтисос дорад. Муаллиф таъкид мекунанд, ки дар назми шоир як қатор калимаҳои мавҷуданд, ки онҳо, аз як тараф, дар назми Абулмаонӣ ба касрат ба қор рафтаанд, аз ҷониби дигар, шоир бо онҳо калимаҳои муштақи зиёд созмон додааст. Ба эътирофи муаллифи мақола, яке аз ҳамин гуна калимаҳои вожаи “гавҳар” ба шумор меравад. Калимаи мавриди таҳлил аз вожаҳои полисемӣ маҳсуб ёфта, муаллифи мақола дар ҷараёни таҳлили композитҳо ба қадом маънои калима таваҷҷуҳ доштани Бедилро таъин намудааст. Дар ҷараёни таҳлил маълум шудааст, ки шоир ба се гунаи калимаи мавриди таҳлил - гавҳар/гуҳар/ чавҳар композит ташаккул медиҳад, вале гунаи муҳаффафи калима - гуҳар бештар композит созмон додааст. Муаллиф композитҳои мавҷударо аз рӯи мансубияти компонентҳо ба гурӯҳҳои лугавӣ-грамматикии калимаҳо ба таҳлил гирифта собит намудааст, ки қолаби исм + асоси замони ҳозираи феъл композитҳои бештар ташаккул додааст. Композитҳои ташаккулдодаи Бедил чанд вижагӣ доранд: аввалан ба гунаҳои мухталиф ба қор рафтаанд, сониян, байни ҳам дар муносибати гуногуни маъноӣ қарор доранд ва ахиран, аксари онҳо аз офаридаҳои тахайюли шоиранд.

Ключевые слова: Бедиль, гавхар (жемчуг), словообразование, композит, компонент, татпуруша, модель.

Изучаются словообразовательные особенности слова “гавхар” (жемчуг) в создании композитов типа татпуруша в поэзии Мирзо Бедия. Подчеркнуто, что в творчестве Мирзо Бедия существует ряд лексем, которые часто встречаются в произведениях поэта, во-вторых, с ними поэт образует множество композитов. Определено, что одним из ключевых слов стихов Бедия является слово “гавхар” (жемчуг). Данное слово в таджикском языке имеет много значений и является полисемантическим

словом. Сделана попытка выяснить, каким значениям слова “гавхар” поэт уделял пристальное внимание. Выявлено, что Бедиль создает композиты с тремя вариантами слова: гавхар / гухар / чавхар, но создаёт множество композитов с помощью сокращенного варианта – гухар. Собранный материал проанализирован с точки зрения отношения компонентов к частям речи и дано объяснение, что модель “имя существительное+основа настоящего времени глагола” образует множество композитов. Созданные поэтом композиты имеют несколько особенностей: во-первых, встречаются в нескольких вариантах, во-вторых, между ними имеется семантическая связь, в-третьих, некоторые из них - творение самого Бедилья.

Key words: *Bedil, gavhar (pearl), word-building, composite, component, tatpurusha, model*

The article dwells on the studied word-building peculiarities of the word "gavhar" (pearl) in the creation of (tatpurusha) type composite in Mirzo Bedil's poetry. It is underscored that in Mirzo Bedil's creation there exist a number of lexemes often occurred in the poet's work secondly, the poet forms a lot of composites together with them. It is determined that one of the key words of Bedil's poems is the word "gavhar" (pearl). The given word has many meanings in the Tajik language, being polysemantic. An endeavor is made to elicit to what meaning of the word "gavhar" the poet paid intent attention. It is cleared out that Bedil created composites with three variants of words: gavhar // guhar// chavhar, but at the same time he coins multitudes of composites with the help of the contracted variant - guhar. The material collected has been analyzed from the point of view of the relations between components and parts of speech; the explanation is given that the model "noun plus stem of the Present tense of the verb" form multitude of components. The composites created by the poet have several specificities: in the first, they occur in several variants; in the second, there is semantic connection between them; in the third, some of them are the creations of Bedil himself.

Мирзо Бедил, ки, ба таъбири устод Айнӣ, «ҳақиқатан як қобилияти бисёр бузурги илму адабиёт ва забон дошта будааст» [1, с.107], ба гурӯҳи муайяни калимаҳо таваҷҷуҳи хос дорад ва ин аст, ки гурӯҳи мазкури воҳидҳои луғавиро, аз як тараф, дар осори худ ба қасрат ба қор бурдааст ва, аз аз ҷониби дигар, бо онҳо композитҳои зиёдро эҷод намудааст. Мутолиаи назми Мирзо Бедил аз нигоҳи истифодаи калимаҳо диққати аксари муҳаққиқонро ба худ ҷалб намудааст [ниг. 4; 7; 8; 9]. Маҳз ҳамин нукта аҳли таҳқиқро бар ин хулоса овардааст, ки дар ашъори Бедил як қатор таъбиру ифодаҳои мавҷуданд, ки метавон онҳоро вожаҳои калидии назми шоир ё худ раҳнамои шеърӣ Бедил унвон кард, ки дар қушоиши гиреҳи баёни Бедил кӯмак мекунанд.

Яке аз ифодаҳои маъмули назми Мирзо Бедил вожаи *оина* аст, ки дар аксари ғазал ва тамоми маснавиҳои Бедил мавриди истифода қарор гирифтааст. Ба сабаби қасрати истифодаи ин вожа дар назми Бедил бархе аз муҳаққиқон, чун Ш.Қадқанӣ Бедилро «шоири оинаҳо» унвон кардааст ва таҳти ҳамин ифода таҳқиқоти судмандеро низ ба зевари таъб ороस्ताаст [ниг. 4].

Маводи гирдомада аз назми Мирзо Бедил маълум менамояд, ки вожаи *гавҳар* низ аз калимаҳои калидии назми Абулмаонӣ ба шумор меравад, зеро композитҳои зиёде ба бор овардааст. *Гавҳар* аносири луғавии аслиест, ки дар забони тоҷикӣ ба гунаи муҳаффафи *гуҳар* низ дучор меояд. Вожаи мавриди таҳлил ба забонҳои дигар, махсусан арабӣ ба гунаи *чавҳар* ворид шудааст. Дар назми Мирзо Бедил вожа ба

гунаҳои фавқ дар таркиби композитҳо ва ҳам дар алоҳидагӣ дучор меояд. Мутобиқ ба иттилои мурағибони қуллиёти Мирзо Бедил, калимаи мавриди таҳлил дар ғазалиёти шоир ба гунаи *гавҳар* - беш аз 490, ба гунаи *гуҳар* - беш аз 460 ва дар шакли муарраб (*чавҳар*) беш аз 500 маротиба ба кор рафтааст [ниг. 2, ҷ.1 (б.д.), с.1411, 1549-1551].

Воҳиди луғавии *гуҳар* дар забон ба маъноҳои гуногун роиҷ аст. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» вожаи мавриди таҳлил ба як маънои асли ва шаш маънои маҷозӣ маънидод шудааст. Аз ҷумла, марворид; санги қиматбаҳо маънои аслии калима буда [11, ҷ.1, с.248], ин аносири луғавӣ дар натиҷаи сермаъноӣ ба маъноҳои: 1) асл, зот, сиришт (маънои истилоҳии фалсафӣ); 2) наҷод, насаб, 3) фарзанд; 4) ашк, оби дида; 5) дандон ва ба маънои 6) киноя аз сухани мавзунӣ фасеҳ ва балеғ низ дар истифода аст [ниг. 11, ҳамон ҷо].

Дар «Фарҳанги форсӣ»-и доктор Муин калима ба ҷаҳор маънӣ тафсир шудааст: 1. ҳар як аз маъданиёт; конӣ; 2. ҷамод, муқ. набот ва ҳайвон; 3. ҳар як аз сангҳои кимате; 4. марворид, лулу [6, ҷ.3, с.3477].

Дар «Луғатнома»-и Деххудо дар мавриди тафсири вожаи мазкур мехонем: «гавҳар/гуҳар - санги қимате мисли алмосу лаъл ва марвориду амсоли онҳо; марворид; филиз, маъданиёти конӣ; чавҳари теғу шамшер ва оҳану фӯлод; паранд, фарзанд; минои дандон ё луоби рӯи дандон; даруни дандон; асл, ҳақиқат, асос, сиришт, ниҳод, тинат, ҷабилат; мизоч, табиат, фитрат (истилоҳи фалсафа) зот, зоти шаъӣ, он ҷӣ қоим ба зоти худ бошад, зидди асл; ҷамод, ҷамодот, муқ. наботот ва ҳайвонот; ҷаҳор унсур хоку обу ҳавову оташ; тухма, наҷод, хонадон, силсила, хонавода, дудмон; маҷозан ашк» [3, ҷ.2, с.2467-2468].

Муҳаққиқ А.Ҳабиб калимаи мавриди таҳлилро дар назми Мирзо Бедил ба ду маънӣ тафсир намудааст: «Чавҳар: муарраби гавҳар = марворид. Ҳар санги нафису кимате, монанди алмос, ёқут, зумуррад ва дигар. Асл ва фишурдаву усора, мавҷи рӯи теғвораҳо, сохтаҳои устухонӣ ва оинаҳои оҳанин:

*Шабнам ба ним ҷашм задан чавҳари ҳавост,
Озода Бедиле, ки ҳамон ашқи оҳи ўст.*

Чавҳар: асолат ва покнаҷодӣ, далерӣ, ҷуръату қоройӣ. Одами бочавҳар = бочуръат, боҳуш, қорфаҳм, муқобили бечуръат:

*Зи талоши нозуқӣ сухани гуҳарсафо ба замин мазан
Ҳичил аст чавҳарчиние, ки ба мӯ расиду сафол шуд.*

***

*Ба таҳсини ҳасисон ҳеч нафрине намебошад,
Ба рӯи теғ бигзар бар лаби бечавҳарон мағзар». [12, с.69-70]*

Муоинаи композитҳои назми Мирзо Бедил нишон медиҳад, ки дар ташаккули калимаҳои мураккаб шоир маънои истилоҳии вожаи *гавҳар* - асл, зот, сириштро хуб истифода намудааст. Дар натиҷа, Абулмаонӣ бо калимаи мавриди таҳлил беш аз 30 композити навъи татпуруша эҷод кардааст, ки як қисми калони онҳо аз сохтаҳои шоир маҳсуб меёбанд, зеро дар фарҳангҳои тафсирий ба назар намерасанд. Таносуби гунаҳои вожаи мавриди омӯзиш дар ташаккули композитҳо чунин аст: гавҳар - 8; гуҳар - 13 ва чавҳар - 9 композит.

Композитҳоеро, ки бо калимаи *гуҳар* созон ёфтаанд, аз рӯи қолаб чунин дастабандӣ намудан мумкин аст:

1. Қолаби исм+исм. Бо қолаби мазкур композитҳои *гуҳармоя*, *чавҳарогоҳ*, *соҳибчавҳар*, *ташичавҳар* ташаккул ёфтаанд.

Композити *гуҳармоя*ро танҳо дар «Фарҳанги форсӣ»-и доктор Муин дучор омадем. Муаллиф ба ду гуна *гуҳармоя* ва *гавҳармоя* истифода шудани калимаи мазкурро таъкид дошта, композитро унсур, охшич тафсир мекунад [6, ҷ.3, с.3485; 3495]. Калимаи мавриди таҳлил дар маснавии «Мухити аъзам» як маротиба ба кор рафтааст:

*Кафи хокам аз май агар гил шавад,
Гуҳармояи як ҷаҳон дил шавад. [ҷ.3, с.646]*

Композити *ҷавҳарогоҳ*ро дар фарҳангҳо [3; 5; 6; 10; 11; 12] дучор нашудем. Воҳиди луғавии мавриди таҳлил бо як басомад дар маснавии «Ирфон» ба маънои огоҳдил ба кор рафтааст:

Хочатошони *ҷавҳарогоҳ*аш
Мужда карданд тухфаи шохаш. [ҷ.3, с.284]

Воҳиди махраҷии композити *соҳибҷавҳар* ибораи изофист ва дар натиҷаи ходисаи факки изофат ибора бидуни тағйири ҷойи компонентҳо ба композит бадал шудааст. Композит як маротиба дар ғазалиёти Абулмаонӣ ба маънии ориф, равшанзамир ба кор рафтааст:

*Фақри соҳибҷавҳар осори камоли иззат аст,
Тег дар ҳар ҷо тунук шуд, бештар медорад об. [1 (б.а.), с.153]*

Композити *тапишҷавҳар* низ аз офаридаҳои Мирзо Бедил маҳсуб меёбад. Тафсири композитро дар фарҳангҳои зеридаст [3; 5; 6; 10; 11; 12] пайдо накардем. Калимаи мавриди таҳлил як маротиба дар маснавии «Тури маърифат» ба кор рафтааст:

*Тапишҷавҳари изтиробӣ садо,
Тилисми таҳайюр, ниқоби садо. [3, с.806]*

Ҳамин тавр, вожаи *гавҳар/гуҳар/ҷавҳар* дар қолаби **исм+исм** чанд композит ба бор овардааст, ки қисме аз онҳо маҳсули тафаккури Абулмаонӣ маҳсуб меёбанд.

2. Қолаби исм+сифат. Қолаби мазкур бо ҷузъи *гавҳар/ҷавҳар* нисбатан каммаҳсул аст. Дар маводи мо калимаи *гуҳарташина* бо ин қолаб ташаккул ёфтааст. Бояд гуфт, ки композит дар фарҳангҳои зеридаст [3; 5; 6; 10; 11; 12] дучор намеояд ва, эҳтимоли қавӣ, аз офаридаҳои Мирзо Бедил маҳсуб меёбад. Композитро бо як басомад дар маснавии «Ирфон» дучор омадем, ки ба маънии беҳирад, ноогоҳ ба кор рафтааст:

*К-эй гуҳарташина, тухми яъе макор,
Чанд рӯзе тапиш ганимат дор. [ҷ.3, с.186]*

3. Қолаби исм+асоси замони ҳозираи феъл. Аз қолабҳои сермаҳсули калимасозӣ ба шумор меояд, зеро нисфи зиёди татпурушаҳои бо вожаи *гуҳар* ташаккулёфта маҳсули ҳамин қолабанд, чун *гавҳароро*, *гавҳарфишон*, *гавҳарфурӯш*, *гавҳархез*, *гавҳарҷӯш*, *гуҳарбор*, *гуҳароро*, *гуҳарпарвар*, *гуҳарпардоз*, *гуҳарпош*, *гуҳаррабо*, *гуҳарсанҷ*, *гуҳарфишон*, *гуҳарфурӯш*, *гуҳархез*, *ҷавҳардор*, *ҷавҳарнамо*, *ҷавҳарфурӯш*, *ҷавоҳирафишон*, *ҷавоҳирфурӯш*. Як назари сатҳӣ ба мисолҳои зикршуда муайян менамояд, ки композитҳои ин қолаб дар шаклҳои гуногун ба кор рафтаанд. Чунончи, калимаҳои *гавҳароро* бо *гуҳароро*; *гавҳархез* бо *гуҳархез*; *гавҳарфишон* бо *гуҳарфишон*; *гавҳарфурӯш* бо *гуҳарфурӯш* ва *ҷавоҳифурӯш* муодил (гуна)-ҳои як композит ба шумор меоянд.

Дар назми Мирзо Бедил композити *гавҳароро* бо ду басомад дар маснавиҳои «Ирфон» ва «Мухити аъзам» ба қайд гирифта шуд. Тафсири композити мавриди таҳлилро танҳо дар «Фарҳанги форсӣ»-и доктор Муин пайдо намудем. Муин ду маънии калимаро забт мекунад: «1.орояндаи гуҳар, хосиятбахш, муассир; 2.

ороишдиҳандаи аслу нажод» [6, ҷ.3, с.3478-3479]. Гунаи дигари ин композит - *гуҳароро* бо як басомад ба қайд гирифта шуд. Дар абёти поён композит ба маънои аввал ба кор рафтааст:

*Лабе гавҳаророи дарёи чуд,
Хати чабҳае мавҷи чоми шухуд. [3, с.613]*

***

*Реиша тухм аст ба ҳар чо зи давидан вомонд,
Нафас аз забти ману мо гуҳаророи дил аст. [1 (б.а), с.273]
Дар байти зерин калима ба маънои дувум истифода шудааст:
Сари ин ришта гар ба даст орд,
Гавҳаророи исми сатторӣ. [3, с.136]*

Композитҳои *гавҳархез* ва *гуҳархез* дар назми Абулмаонӣ басомади баробар доранд: дукаратаи мавриди истифодаи шоир қарор гирифтаанд. Тафсири композити мазкур дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба назар нарасид, вале дар «Луғатнома»-и Деххудо ва «Фарҳанги форсӣ»-и Муин мастур аст. Тафсири Деххудо бад-ин қарор аст: «ки гавҳар аз он бихезад; ки аз он гавҳар барояд; ки аз он гавҳар ба даст ояд» [3, ҷ.2, с.2469]. Доктор Муин композитро ба ду маънӣ тафсир мекунад: «1. он чӣ, ки аз он чавҳар ба даст ояд; 2. кин. абр» [6, ҷ.3, с.3482]. Муоинаи назми Абулмаонӣ нишон медиҳад, ки композит ба маънои якум дар истифода аст:

*Қадрдони баҳри гавҳархез гаввос асту бас,
Дард медонад, ки дар ҳар қатраи хунам дилест. [1 (б.а), с.234]*

***

*Заминаш чун дили дарё гуҳархез,
Ғубораиш чун фурӯғи шамъ зархез. [3, с.564]*

***

*Қатраи мо нашуд огоҳи тааммул, варна
Мавҷи ин баҳри гуҳархез гиребонзор аст. [1 (б.а), с.299]*

Композитҳои *гавҳарфишон* ва *гуҳарфишон* дар забон собиқа доранд ва ин аст, ки тафсири онҳоро дар аксари фарҳангҳои тафсири мушоҳида мекунем. Аз ҷумла, дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» мехонем: «1.афшонандаи гавҳар, гавҳарпош; 2.маҷ. фасеҳзабон, хушқалом, ширин-гуфтор» [11, ҷ.1, с.248]. Аз тафсири Деххудо дар «Луғатнома» маълум мешавад, ки композит ҳамчунин боз ба маъноҳои маҷозии «бахшанда ва карим ва резандаи борон» [3, ҷ.2, с.2469] дар истифода аст. Доктор Муин низ ин маънидодро ҷонибдорӣ мекунад [6, ҷ.3, с.3484]. Композитҳо дар маснавиҳои Мирзо Бедил истифода шудаанд. Дар байти зерин композит ба маънои аввал ба кор гирифта шудааст:

*Ба сад гӯшу ҳар гӯш соҳибзабон,
Ба сад тору ҳар тор гавҳарфишон. [3, с.479]*

Калимаҳои *гавҳарфурӯш* / *гуҳарфурӯш* / *чавҳарфурӯш* ҳамчунин гунаҳои як композит маҳсуб меёбанд. Басомади композит дар назми Мирзо Бедил чунин аст: *гавҳарфурӯш* - 3; *гуҳарфурӯш* - 1; *чавҳарфурӯш* - 1. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» *гавҳарфурӯш* ба ду маънӣ тафсир шудааст: «1.касе, ки бо харидуфурӯши чавҳирот машғул аст; чавҳарӣ; 2. киноя аз шоири нуктасанҷ» [11, ҷ.1, с.249]. Маънидоди мазкур дар дигар фарҳангҳо низ мастур аст [ниг. 3, ҷ.2, с.2469; 6, ҷ.3, с.3484]. Дар назми Абулмаонӣ композит ба маънои асли ба кор рафтааст:

*Бедил, зи чӯши обилаам дар раҳи талаб,
Гавҳарфурӯш шуд чу садаф гӯши нақши по. [1 (б.а), с.73]*

---

*Дарё гуҳарфурӯш аст аз орамидани мавч,
Гар орзу бимирад, фарзонаро арӯсист. [ҷ.1 (б.а.), с.73]*
***

*Чунон мавҷи ранг аст бетоби чӯш,
Ки шуд шохи гул теги чавҳарфурӯш. [ҷ.3, с.666]*

Композити *гуҳарнош* бо *гуҳарбор* ва *гуҳарафшон* дар муносибати ҳаммаъноӣ қарор дорад. Композити *гуҳарнош* дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба се маънӣ тафсир шудааст: «1. гуҳаррез, гуҳарафшон; 2. *мач.* резандаи қатраҳои арақ, ашк ва ғ.; 3. *мач.* гӯяндаи суханҳои баландмазмун» [11, ҷ.1, с.302]. Маъноҳои мазкур дар дигар фарҳангҳои тафсири низ мастур аст [ниг. 3, ҷ.2, с.2469; 275, ҷ.3, с.3493]. Композити *гуҳарбор* ба ду маънӣ мастур аст: «1. борандаи гавҳар, пошандаи гуҳар, гавҳарафшон, гавҳаррез; 2. *мач.* гӯяндаи суханҳои ширин ва баландмазмун» [11, ҷ.1, с.302]. Ин маънӣ дар фарҳангҳои дигар низ забт шудааст [3, ҷ.2, с.2468; 6, ҷ.3, с.3493].

*Хат нест, ки гул қард аз он қилки гуҳарбор,
Бархоста аз шавқи ту мӯ бар тани когаз. [ҷ.1, (б.а.), с.769]*
***

*Зи дастгоҳи чунун рози ҳимматам фош аст,
Ки чӯши обилаам ҳар қадам гуҳарнош аст. [ҷ.1, (б.а.), с.307]*
***

*Барги орошии забон гардид,
Ба саломам гуҳарфшон гардид. [ҷ.3, с.140]*

Дар қолаби мазкур Абулмаонӣ чанд композиҳои нав дорад, чун *гавҳарчӯш*, *гуҳарпардоз*, *гуҳаррабо*, ки онҳоро дар фарҳангҳои тафсири [3; 5; 6; 10; 11; 12] пайдо карда натавонистем. Эҳтимоли он дорад, ки дар асоси аналогия аз сохтаҳои худӣ шоир бошанд. Композити аввал бо як басомад дар маснавии «Ирфон» дучор омад:

*Кӯҳу дашт аз таҷаллият заррӯш,
Баҳр то қатра аз ту гавҳарчӯш. [ҷ.3, с.99]*

Композити *гуҳарпардоз* бо ду басомад дар маснавии «Тилисми ҳайрат» ва ғазали шоир дучор шуд:

*Арақсози ҳаё аз чабҳаат нози дигар дорад,
Ба шабнам доди хуриедӣ гуҳарпардозӣ Парвинат. [ҷ.1, (б.а.), с.226]*
***

*Чамантирои хунҳои чакида,
Гуҳарпардозӣ ашки орамида. [ҷ.3, с.521]*

Композити *гуҳаррабо* дар заминаи қонуни қиёс бо калимаи *оҳанрабо* ба вучуд омадааст. Композит бо як басомад дар матлаи яке аз ғазалҳои Абулмаонӣ дучор омад:

*То оина рӯ ба рӯи мо буд,
Гулчини баҳор гуҳаррабо буд. [ҷ.1, (б.а.), с.510]*

4. Қолаби исм+сифати феълӣ. Ҳосили ин қолаб композиҳои *гавҳарбаста* ва *гавҳаршуда* мебошанд. Маънидодӣ калимаҳо дар фарҳангҳои зеридаст дучор наомад. Композитҳои мазкур бо як басомад дар ғазалиёти Мирзо Бедил дучор омаданд:

*Бо адаб чӯшида, Бедил, зи ҳазён дам мазан,
Мавҷи гавҳарбастаре шӯхӣ нахоҳад пеш рафт. [1 (б.а.), с.327]*
***

*Ғарра манишин ба камоле, ки қунад мумтозат,
Бештар қатраи гавҳаршуда нанги дарёст. [1 (б.а.), с.363]*

5. Қолаби исм+зарф. Аз қолабҳои бемаҳсули калимасозӣ бо чузъи *гавҳар* аст, зеро мо дар даст ҳамагӣ як композит - *гуҳарканор* дорем. Тафсири композити мазкурро дар фарҳангҳо пайдо накардем ва, ба гумони наздик ба яқин аз офаридаҳои Мирзо Бедил аст. Композит як маротиба дар маснавии «Ирфон» ба кор рафтааст:

Қўишии мо гуҳарканор шавад,

Шояд он чашма ошкор шавад. [3, с.195]

Хулоса, вожаи *гавҳар*, ки ба гунаи таҳфифшудаи *гуҳар* ва муарраби *чавҳар* дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ вучуд дорад, аз калимаҳои калидии назми Абулмаонӣ аст, ки дар ташаккули композитҳои навъи татпуруша фаёлона иштирок намуда, дар натиҷа беш аз 20 композити нав ба бор овардааст.

Аз ин миқдор бархе композитҳо, чун *гавҳарбаста*, *гавҳарҷўи*, *гавҳаришуда*, *гуҳаррабо*, *гуҳарпардоз*, *тапишчавҳар* ва ғ. маҳсули тахайюли Мирзо Бедиланд, ки дар заминаи калимаҳои мавҷуда рӯи кор омадаанд.

Калимаи мавриди омӯзиш дар қолаби исм+асоси замони ҳозираи феъл композити бештар ташаккул додааст.

Пайнавишт:

1. Айнӣ, С. Мирзо Абдулқодири Бедил. / С.Айнӣ. - Сталинобод: Наширдавтоҷ, 1954. -340 с.
2. Бедили Деҳлавӣ. Куллиёт. Ҷ.1-4. Тасҳеҳи Холмуҳаммади Хаста, Халилуллоҳи Халилӣ. Ба қўишии Баҳман Халифа Баноравонӣ. / Бедили Деҳлавӣ. -Техрон: Талоя, 1389. Ҷ.1 (бахши аввал). Ғазалиёт. -798с.; Ҷ.1 (бахши дувум). Ғазалиёт. -1600 с.; Ҷ.2. Таркиббанд; Тарҷеъбанд; Қасоид; Қитъаот; Рубоӣёт -650с.; Ҷ.3. Маснавӣҳо. - 812с.; Ҷ.4. Чаҳор унсур; Руқоот; Нуқот. -582 с.
3. Деҳхудо, А. Фарҳанги мутавассити Деҳхудо. Дар ду муҷаллад (зери назари дуктур Саъидҷаъфари Шаҳидӣ). / А.Деҳхудо. -Техрон: Муассисаи интишорот ва чопи До-нишигоҳи Техрон, 1385. Ҷ.1-2. -3224 с.
4. Кадканӣ, М.Ш. Шоири оинаҳо (баррасии сабки ҳиндӣ ва шеъри Бедил). / М.Ш.Кадканӣ. -Техрон, 1379. -338 с.
5. Маонӣ, А.Г. Фарҳанги ашъори Соиб. Дар ду муҷаллад. / А.Г.Маонӣ. -Техрон: Муассисаи мутолиот ва таҳқиқоти фарҳангӣ, 1365. Ҷ.1-2. -818 с.
6. Муин, М. Фарҳанги форсӣ. Дар шаиш муҷаллад. / М.Муин. -Техрон: Амири Кабир, 1375. Ҷ.1-4. -5277с.; Ҷ.5-6. -2351 с.
7. Нуров, Н. Корбурди вожаи нафас ва таобири шоиронаи худсохти он дар девони Бе-дил. / Н.Нуров. // Номаи Дошигоҳ. Илмҳои ҷомеашиносӣ. №3 (36). -2013. -С.12-28.
8. Олимҷонов, М. Оина дар коргоҳи эҷодии Мирзо Бедил. // Номаи Дошигоҳ. Илмҳои ҷомеашиносӣ. -Хучанд: Нури маърифат, 2012. №5 (33) -С.40-50.
9. Олимҷонов, М. «Обила» ва калимасозии он дар назми Мирзо Бедил. / М.Олимҷонов. / Сухан аз гавҳариёни сухан. -Хучанд: Нури маърифат, 2017. -С.84-92.
10. Персидско-русский словарь. В двух томах/ под редакцией Ю.А.Рубинчика. -М.: Рус-ский язык, 1985. Т.1. -800 с. Т.2.-864 с.
11. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). Дар 2 ҷилд (дар зери таҳрири М.Ш.Шуқуров, В.А.Капранов, Р.Ҳошим, Н.А.Маъсумӣ). -М.: Советская энциклопедия, 1969. Ҷ.1. -951 с.; Ҷ.2.-949 с.
12. Ҳабиб, А. Вожаномаи шеъри Бедил. / А.Ҳабиб. -Ҳамбург, 2005. -251 с.

Reference Literature:

1. Aini, Sadriddin. Mirzo Abdulkadiri Bedyl // Sadriddin Aini. - Stalinabad: Periodical Tajik Edition, 1954. - 340 pp.

2. *Bedyl, Dehlavi. Compositions. In 4 volumes. Under the editorship of Kholmukhammad Khast and Khalilullokh Halilo // Dehlavi Bedyl, - Tehran: Vanguard, 1389 hijra. V. 1. Book 1. Gazels. - 789 pp. p 1 (Book 2) 1600 - v.2 Tarkibbands, Tarjebands, Kasoits, Kytoots; Rubais. - 650 pp; V - Masnavies; V.4. Four Elements. Rukaots; Nikots; - 582 pp.*
3. *Dehhudo, Aliakbar - Dehhudo's Middle Dictionary. In two volumes. Under the Editorship of Dr. Saidjafar Shakhidi // Aliakbar Dehhudo. - Tehran; Printing-publicational outfit under Tehran University, 1385 hijra. vv. 1-2. - 3224 pp.*
4. *Kadkani, M. Sh. Poets of Mirrors (Research of Indian Style and Bedil's Poetry). // M. Sh. Kadkani. - Tehran, 1379 hijra. - 338 pp.*
5. *Maoni A. G. Soib's Dictionary of Poetry. In two volumes // A. G. Maoni. - Tehran: Cultural Exploration Centre. 1365 hijra. VV. 1-2. - 818 pp.*
6. *Muin, Mukhammad. Persian Dictionary in 6 Volumes. // M. Muin. - Tehran: The Great Emir, 1375 hijra. V.V. 1-4. - 5277 pp. V.V. 5-6. - 2351 pp.*
7. *Nurov N. The Usage of the Word "Anfas" and Author's Neologisms in Bedil's Divan // N. Nurov // Scientific Notes. Social Sciences, N3 (36) - 2013. - PP. 12 – 28*
8. *Olimjonov, M. The Mirror Dealing with Mirzo Bedil's Mastership. // Scientific Notes. Social Sciences. – Khujand: The Light of Enlightenment, 2012. #5 (33). – PP. 40-50.*
9. *Olimjohnov M. "Mirror" in Mirzo Bedil's Creative Laboratory. Scientific Notes. Social Sciences. - Khujand: Light of Enlightenment, 2017. - pp. 84 - 92*
10. *Persian-Russian Dictionary. In two volumes. Under the editorship of Yu. A. Rubinchik. - M.: Russian Language, 1985. V.1. - 800 pp. V.2. - 864 pp.*
11. *Tajik Language Dictionary. (Since the X-th up to the Beginning of the XX-th Centuries). In two volumes. Under the editorship of M. M. Shukuruv, V.A. Kapchanov, R. Koshim, N.A. Masumi. - M.: Soviet Encyclopedia, 1969. V.1. - 951 pp. : V.2 - 949 pp.*
12. *Habib A. The Dictionary of Bedil's Poetry. - Hamburg, 2005. - 251 pp.*